WORLD CONFERENCE ON STUDENT - CENTERED LEARNING APPROACHES

TARIX DARSLARIDA TANQIDIY FIKRLAŞ TEXNOLOGIYALARI ORQALI TARIXIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRIŞ

Nurishov Davranbay Kenesbaevich

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Pedagogik mahorat markazi Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi **metodisti**

ANNOTATSIYA

Uşbu tezisda tarix darslarida tanqidiy fikrlaş texnologiyalaridan foydalaniş orqali öquvçilarning tarixiy tafakkurini rivojlantiriş masalalari yoritilgan. Tarixiy voqea-hodisalarni tahlil qiliş, tarixiy manbalarni örganiş, sabab va oqibatlarni aniqlaş, dalillarni taqqoslaş hamda mustaqil xulosa çiqariş könikmalarini şakllantirişning pedagogik imkoniyatlari körib çiqilgan. Şuningdek, 7-sinf tarix fanidagi “Buyuk ipak yöli” mavzusi misolida “Bilaman - Bilişni xohlayman - Bilib oldim” (BBB), “Aqliy hujum”, “Venn diagrammasi” va “Muammoli savollar” metodlaridan foydalaniş namunalari keltirilgan.

Kalit sözlar: tarix ta’limi, tanqidiy fikrlaş, tarixiy tafakkur, pedagogik texnologiya, tarixiy manba, tahlil, taqqoslaş, muammoli ta’lim, mustaqil fikrlaş, kompetensiya.

Kiriş

Bugungi globallaşuv va axborot almaşinuvi jadallaşgan davrda ta’lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri öquvçilarda mustaqil fikrlaş, mavjud ma’lumotlarni tahlil qiliş, dalillarni baholaş va asoslangan xulosalar çiqariş könikmalarini şakllantirişdan iborat. Ayniqsa, tarix fanini öqitişda bu könikmalar alohida ahamiyat kasb etadi. Çunki tarixiy bilimlar faqat sana, ism va voqea-hodisalarni yodlaş bilan çeklanmaydi, balki tarixiy jarayonlarning mazmunini anglaş, ularning sabab va oqibatlarini aniqlaş hamda ötmiş voqealariga xolis baho berişni ham talab qiladi.

Tarix darslarida tanqidiy fikrlaş texnologiyalaridan foydalaniş öquvçilarni tayyor ma'lumotlarni qabul qiluvçi emas, balki bilimlarni mustaqil izlovçi, tahlil qiluvçi va baholovçi faol iştirokçiga aylantiradi. Bunda öquvçilar tarixiy ma'lumotlarning işonçliligini aniqlaş, turli qaraşlarni taqqoslaş, tarixiy dalillar asosida öz fikrini himoya qiliş imkoniyatiga ega böladilar.

Şu jihatdan tarix darslarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida taşkil etiş, xususan, tanqidiy fikrlaş metodlarini samarali qöllaş öquvçilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirişning muhim omillaridan biridir.

Asosiy qism

Tanqidiy fikrlaş - bu öquvçining ma'lumotni şunçaki qabul qilmasdan, uni tahlil qilişi, savol berişi, dalillarni tekşirişi, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslaşi va mantiqiy xulosaga keliş jarayonidir.

Tarix fanida tanqidiy fikrlaş quyidagi könikmalarni rivojlantirişga xizmat qiladi:

- tarixiy voqea-hodisalarning sabab va oqibatlarini aniqlaş;
- tarixiy manbalarni örganiş va ulardagi ma'lumotlarni tahlil qiliş;
- tarixiy jarayonlarni özaro taqqoslaş;
- tarixiy şaxslar faoliyatiga dalillar asosida baho beriş;
- tarixiy voqealar yuzasidan mustaqil fikr bildiriş;
- öz xulosalarini tarixiy dalillar bilan asoslaş.

Uşbu könikmalarni şakllantirişda "Aqliy hujum", "BBB", "Venn diagrammasi", "Klaster", "Insert", "Muammoli savollar" kabi metodlardan foydalaniş samarali hisoblanadi.

Amaliy misol: 7-sinf tarix fanidan "Buyuk ipak yöli" mavzusini öqitişda tanqidiy fikrlaş texnologiyalaridan foydalaniş

Darsning maqsadi: öquvçilarda Buyuk ipak yölining vujudga kelişi, uning tarixiy ahamiyati, savdo-sotiq, madaniyat va xalqlar örtasidagi aloqalarga ta'sirini tahlil qiliş, tarixiy dalillar asosida mustaqil xulosa çiqariş könikmalarini şakllantiriş.

1. “Aqliy hujum” metodi

Dars avvalida öquvçilarga quyidagi savol beriladi:

“Buyuk ipak yöli faqat savdo yöli bölganmi yoki u xalqlar hayotida boşqa vazifalarni ham bajarganmi?”

Öquvçilar öz fikrlarini bildiradilar. Ularning javoblari doskaga yozib boriladi. Masalan, savdo-sotiq, madaniy aloqalar, ilm-fan yutuqlarining tarqalişi, hunarmandçilik rivoji va turli xalqlar örtasidagi munosabatlar.

Öqituvçi öquvçilar fikrlarini umumlaştirib, tarixiy bilimlar bilan boğlaydi. Bu metod öquvçilarda muammoga turli nuqtayi nazardan yondaşiş va mustaqil fikr bildiriş könikmasini rivojlantiradi.

2. “BBB” (Bilaman - Bilişni xohlayman - Bilib oldim) metodi

Öquvçilarga quyidagi jadvalni töldiriş topşiriladi:

Bilaman	Bilişni xohlayman	Bilib oldim
Buyuk ipak yöli qadimiy savdo yöli bölgan.	Nima sababdan bu yöl Buyuk ipak yöli deb atalgan?	Mavzu örganilgaç töldiriladi.
U turli hududlarni boğlagan.	U qaysi şaharlar orqali ötgan?	Mavzu örganilgaç töldiriladi.
Bu yöl orqali savdo amalga oşirilgan.	Savdodan taşqari qanday aloqalar rivojlangan?	Mavzu örganilgaç töldiriladi.

Mazkur metod öquvçilarning mavjud bilimlarini aniqlaş, yangi bilimlarga bölgan ehtiyojini şakllantiriş va dars yakunida öz bilimlarini baholaş imkonini beradi.

3. “Muammoli savollar” metodi

Öquvçilarga quyidagi muammoli savol taqdim etiladi:

“Faraz qilaylik, Buyuk ipak yöli mavjud bölmaganida, Markaziy Osiyo şaharlarining iqtisodiy va madaniy rivojlanişi qanday keçgan bölişi mumkin edi?”

Öquvçilar kiçik guruhlarda fikr almaşadilar va öz qaraşlarini tarixiy dalillar bilan asoslaşga harakat qiladilar.

Muhokama davomida quyidagi savollardan foydalaniladi:

Buyuk ipak yöli şaharlarning rivojlanişiga qanday ta'sir körsatgan?

Savdo aloqalari xalqlar madaniyatining rivojlanişiga qanday yordam bergan?

Uşbu yöl orqali faqat moddiy mahsulotlar almaşilganmi?

Nima uçun Samarqand, Buxoro va boşqa tarixiy şaharlar muhim savdo markazlariga aylangan?

Bu metod öquvçilarda sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaş, taxmin qiliş va tarixiy voqealarga mustaqil munosabat bildiriş könikmalarini rivojlantiradi.

4. "Venn diagrammasi" metodi

Öquvçilarga Buyuk ipak yölidagi savdo aloqalari bilan bugungi xalqaro savdo aloqalarini taqqoslaş topşiriladi.

Taqqoslaş mezonlari:

- Savdo vositalari va transport turlari.
- Aloqa va axborot almaşiş imkoniyatlari.
- Savdo mahsulotlarining turlari.
- Xalqlar örtasidagi madaniy munosabatlar.
- Savdo aloqalarining iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri.

Öquvçilar diagrammada öxşaş va farqli jihatlarni aniqlaydilar. Natijada ular tarixiy jarayonlarning davrlar böyiça özgarişini tuşunadilar hamda tarixiy va zamonaviy hodisalarni qiyosiy tahlil qiliş imkoniyatiga ega böladilar.

5. Tarixiy manbalar bilan işlaş

Öquvçilarga Buyuk ipak yöli orqali olib borilgan savdo, qadimiy şaharlar va karvonlar haqida darslikdagi ma'lumotlar, tarixiy xarita hamda tegişli tasviriy materiallar taqdim etiladi.

Ular quyidagi savollar asosida işlaydilar:

- Manbada qanday tarixiy ma’lumot aks etgan?
- Uşbu ma’lumot qanday tarixiy dalil bilan tasdiqlanişi mumkin?
- Xarita orqali qaysi tarixiy şaharlar va savdo yönalişlarini aniqlaş mumkin?
- Manbadagi ma’lumotlardan qanday xulosa çiqariş mumkin?

Bunday topşiriqlar öquvçilarda tarixiy ma’lumotlarni izlaş, saralaş, işonçliligini baholaş va dalillar asosida xulosa çiqariş kompetensiyalarini şakllantiradi.

Yuqoridagi metodlarni dars jarayonida izçil qöllaş natijasida öquvçilar tarixiy ma’lumotlarni şunçaki yodlab qolmay, balki ularning mazmunini anglaş, tarixiy jarayonlarni tahlil qiliş, öz fikrlarini asoslaş va mustaqil xulosalar çiqarişga örganadilar.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tarix darslarida tanqidiy fikrlaş texnologiyalaridan foydalaniş öquvçilarning tarixiy tafakkurini rivojlantirişda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Mazkur texnologiyalar orqali öquvçilar tarixiy voqea-hodisalarni tahlil qiliş, tarixiy manbalarni örganiş, sabab va oqibatlarni aniqlaş, turli tarixiy jarayonlarni taqqoslaş hamda dalillar asosida mustaqil xulosa çiqariş könikmalarini egallaydilar.

“Buyuk ipak yöli” mavzusi misolida qöllanilgan “Aqliy hujum”, “BBB”, “Muammoli savollar”, “Venn diagrammasi” va tarixiy manbalar bilan işlaş metodlari dars jarayonining mazmunli, interfaol va samarali taşkil etilişiga xizmat qiladi.

Şunday ekan, tarix öqituvçilari dars jarayonida tanqidiy fikrlaş texnologiyalaridan maqsadli va tizimli foydalanişlari, öquvçilarni tarixiy dalillar asosida fikrlaşga, öz qaraşlarini asoslaşga va mustaqil xulosalar çiqarişga yönaltirişlari lozim. Bu esa tarixiy bilimga ega, tahliliy fikrlaydigan va ijtimoiy jarayonlarga ongli munosabat bildira oladigan yoş avlodni tarbiyalaşga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuç. - Toşkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Ş.M. Yangi Özbekiston strategiyasi. - Toşkent: Özbekiston, 2021.
3. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. - New York: David McKay Company, 1956.
4. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. - Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
5. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Çarge of Your Learning and Your Life. - Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2006.
6. Facione P.A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. - Millbrae, CA: The California Academic Press, 1990.